

LUCAS FABINUS POPRADIENSIS

Egy XVI. századi eperjesi iskolarektor társadalmi-pedagógiai nézetei

A nyomtatott tankönyvek már Mohács előtt megjelentek Magyarországon, mint ezt a budai könyvkiadók által a 16. század első évtizedeiben forgalomba hozott latin nyelvű iskoláskönyvek nagy száma bizonyítja.¹

Felső-Magyarországon a legrégebb iskolai tankönyvek közé tartozott az a latin nyelvtankönyv, melynek címlapján az 1573-i évszám, és Eperjes város neve olvasható a megjelenés évéül és helyéül. A kötet mindenekelőtt tartalmával vonja magára figyelmünket, de ugyanakkor megismerhetjük általa Lucas FABINUSnak, a tankönyv összeállítójának, a 16. századi Felső-Magyarország egyik legjelentősebb iskolája rektorának társadalmi-pedagógiai nézeteit.

Lucas FABINUS Poprádról származott, valószínűleg 1538 körül született.² Említett tankönyvét Eperjes város főbírájának és szenátorainak ajánlotta, s a terjedelmes ajánlásban — amely ott olvasható a könyv élén 42 oldalon — említi, hogy hazai tanulmányait Késmárkon végezte, s tanítói között volt Leonard STÖCKEL is.

Idézi a nagy hírű bártfai iskolarektornak „Magyarország jelenlegi és jövőbeli megpróbáltatásairól szóló siralmait, ezeknek a szenvedéseknek nagyságát senki sem sirathatja eléggé”. E gondolatokat STÖCKEL több ízben hangoztatta nyilvános előadásaiban, mindenekelőtt a törökök magyarországi betörésére és pusztításaira célozva.³ FABINUS akkor lehetett az ő tanítványa, amikor STÖCKEL 1555-ben elhagyta Bártfát és Késmárkra költözött.⁴ FABINUS adata bizonyítja, hogy STÖCKEL Késmárkon nyilvánosan tanított, ezt eddig még nem igazoltuk hitelesen.

Lucas FABINUS 1555. május 31-én iratkozott be a *wittenbergi egyetemre* testvérel, Clemensszel együtt, tanulmányai alatt Paulus EBERNÉL, a] korábbi wittenbergi lelképásztornál nyert szállást és ellátást.⁵

¹ Ld. Mészáros István: Iskolaügy a középkori Pest-Budán. Magyar Pedagógia, 1969. 3. sz. 318—321.

² J. S. Klein: Gesammelte Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Lutherischer Lehrer des Königreichs Ungarn nach Alphabetischer Ordnung. Viertes Hundert. 1779. A kézirat az eperjesi Régi Kollégium könyvtárában, jelzete: C 381. — Klein itt a 37. oldalon ír arról a Samuel Fabinusról, akinek apja Poprádon mészáros volt, és akit elküldtek Maximilian Fabinus rektorhelyetteshez tanulni Eperjesre, ahol hét évet töltött el. Maximilian, Lucas Fabinus fia akkor vette gondjaiba a poprádi Fabinus család leszármazottját és gondoskodott iskolázásáról. Klein azonban Lucas Fabinusról semmit sem közöl.

³ Lucas Fabinus: Exempla declinationum et coniugationum. Eperies, 1573. 16. old. Az oldalak az eredeti kötetben számozatlanok.

⁴ Késmárkról három levelet írt a bártfai városi tanácsnak: 1555. szept. 20-án, 1555. dec. 9-én és 1556. jan. 5-én. Ld. J. Lipták: Geschichte des evangelischen Lyzeums A. B. in Kesmark. Késmárk, 1933. 16. old.

⁵ Fabinus i. m. 26. old.

EBER — aki 1552-ben az egyetem rektora volt⁶ — FABINUSnak a következő ajánlólevelet adta, amikor az tanulmányai végeztével eltávozott Wittenbergből:

„Paulus EBERUS, a wittenbergi egyházi gyülekezet lelképásztora békét és Isten kegyelmét kéri olvasóira. Nincs kedvesebb dolog az erénynél, mert ez már önmagában véve is ösztönzőleg hat az emberekre: a jó emberek az erényt nem szűnnek nap mint nap dicsérni. A kiválóak erénye mégsem ismerhető fel mindjárt az első találkozásnál, mivel az erény színlelése sokakat megtéveszthet. Ezért tehát bizonyítvánnyal kell ellátni az erényes embereket, amikor ezek ismeretlenül mennek más, jólétben élő emberekhez. Bizonyítom tehát, hogy ez a két becsületos ifjú, a tiszteletreméltó osztrák nemesi családból származó Georg SCHIEFER és tanítója, Lucas FABINUS PANNONIUS, a nemes gondolkodású tudós és a legszebb erényekben kiváló férfiú ezen az akadémián tanult, két esztendőn keresztül dicséretre méltó szorgalommal és erőfeszítéssel dolgozott, majd hazahívták őket. Illő tehát bizonyítvánnyal elbocsátanom őket, mivel egész idő alatt nálam nyertek szállást és ellátást. Ezzel a levéllel ajánlom a tiszteletos uraknak e két ifjú befogadását. Ők nálunk szerényen éltek, távozásukra komoly és becsületos okuk volt, tehát mindenképpen méltóak arra, hogy jó emberek illő figyelmet fordítsanak rájuk. Nem akarom, hogy bármiféle nehézségeik támadjanak, hiszen a mi korunkban arányi az ilyen nehézség, melyek arra kényszerítik őket, hogy másokhoz forduljanak segítségért és tanácsért. Ezért szeretném, ha szívélyesen fogadnák őket és nemes gondolkodásukra, képzettségükre, állhatatosságukra tekintettel meg is adnák nekik ezt a segítséget. A maguk részéről igyekeznek majd mindennemű szolgálattal kimutatni hálájukat. Az isteni parancs szabja meg ugyanis számunkra, hogy sokhelyütt jót cselekedjünk az ismeretlenekkel és idegenekkel, amivel Istentől érdemeljük ki a jutalmat. A magam részéről is hálás köszönetet mondok mindazért, amit hőkezűen nyújtanak majd nekik, amikor mindenféle szolgálattal mint idegeneket segítik őket. Kelt Wittenbergben, 1566. július 27-én.”⁷

FABINUS beiratkozása s Wittenbergből való távozása között összesen 11 év és 57 nap telt el.⁸ Wittenbergben tehát aránylag hosszú időt töltött, amely túllépte az egyetemi tanulmányok szokásos időtartamát, ezalatt nyilván más tevékenységet is folytatott egyetemi tanulmányain kívül. EBER elbocsátó leveléből tudjuk, hogy Georg SCHIEFER fiatal osztrák nemes tanítója volt. Valószínűleg másokat is taníthatott s ezért töltött több mint 11 évet ebben az egyetemi városban. Azzal a ténnyel, hogy egy osztrák nemes ifjút tanított és vele együtt távozott Wittenbergből, kapcsolatba hozható FABINUS *grazi tartózkodása*: ebben az osztrák városban FABINUS bizonyos ideig az iskola rektora volt.⁹

FABINUS kötetének említett ajánlásából azonban — amely még 1570-ben íródott — arról is értesülünk, hogy FABINUS *Rómába is ellátogatott*,¹⁰ ahol „a bölcselők nyilvános vitáin” vett részt. Rektorunk római útjának időpontja 1567-re tehető, az említett helyen FABINUS ezt is írja: „Mivelhogy három évvel ezelőtt Rómában voltam . . .” („Sicut ante triennium Romae cum essem . . .”). Itáliai utazásának befejeztével azután véglegesen visszatért hazájába és *Késmárkon a városi iskola vezetője lett*.¹¹

⁶ I. L. *Bartholomaeides*: Memoriae Ungarorum, qui in alma condam universitate Vitebergensi a tribus proxime concludensis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pest, 1817. 25. old.

⁷ Ch. *Genersich*: Merkwürdigkeiten der königlichen freystadt Késmárk in Oberungarn, am Fusse der Carpaten. Lőcse, 1804. II. 146—147. old. — *Genersich* szöszerint közli a levél latin szövegét.

⁸ *Bartholomaeides* idézett művében (a 29—30. oldalon) hírt ad arról, hogy 1555. június 24-én Wittenbergben megalapították a magyar diákok társaságát, a beiratkozottak között azonban nem szerepelt Fabinus. *Bartholomaeides* szerint bár a „pannóniai polgárok” számára szervezték a társaságot, de „feltételezhetően nem vették be azokat, akiknek nyelve magyar volt ugyan, de a szláv vagy a német nemzetiségekből kerültek ki”. Fabinus anyanyelve minden valószínűség szerint német volt.

⁹ *Bartholomaeides* i. m. 29.

¹⁰ *Fabinus* i. m. 38.

¹¹ *Genersich* i. m. 147.

A késmárki iskola rektorainak névjegyzéke szerint David PRAETOR után ő töltötte be a helyi iskola rektori tisztét 1570—1571-ben.¹² Bár ez az adat GENERSICHNÉL ütközik Mathias THORACONYM rektorságával, J. LIPTÁK azonban igazolta Fabinus késmárki rektorságát.¹³

Lucas FABINUS ekkor már nős, itt született fia, Maximilian, aki 1594—1598 között Joannes BOCATIUSnak, az eperjesi városi iskola akkori nagy műveltségű rektorának munkatársa lett.¹⁴ BOCATIUS, e szerb származású, de Felső-Magyarországon tevékenykedő neves közéleti férfiú Bécsből elnyerte a „poeta laureatus caesareus” (koszorúzott császári költő) címet, számos kötetek közül a „Hungaridos poematum libri V.” (Magyar költemények öt könyvben) című, magyarországi vonatkozású költeményeket tartalmazó versgyűjteménye 1599-ben jelent meg Bártfán.

Fabinus azonban nem maradt sokáig Késmárkon, mert már 1570-ben elfogadta Eperjes város szenátusának meghívását az eperjesi iskola rektori székébe. Új állását 1571-ben foglalta el.

BOCATIUS említett kötetében (a 190. oldalon) megemlíti, hogy FABINUSnak kiváló elődei voltak Eperjesen. Köztük volt például Georgius WERNHERUS, a „De admirandis aquis Hungariae Hypomnematium” (a magyarországi gyógyvizekről) című könyv szerzője, a sárosi vár későbbi kapitánya, majd a bécsi császári udvar magas funkcionáriusa; eperjesi iskolarektor volt a tordai Sigismund Geleus orvosdoktor, aki Basélben és Paduában végezte tanulmányait, Eperjesen 1551-ben tanított, több tudományos munka szerzője volt, s az ő rektorsága alatt említik első ízben az eperjesi iskolát gimnáziumként.¹⁵

BOCATIUS közeli kapcsolatban állt a FABINUS családdal, hiszen nemcsak az apát, Lucast énekelte meg az említett gyűjteményben közzétett költeményeiben, hanem valamennyi gyermekét: Maximiliant, Danielt, és leányát Euphemiát is.¹⁶

Kiemeli BOCATIUS — Lucas FABINUSról írt híres versében — ennek nemes gondolkodását, szellemes ötletességét és megfontoltságát, amivel mint a városi szenátus tagja részt vett a város ügyeinek intézésében. Látható tehát, hogy FABINUS eperjesi működése túllépte az iskolai és nevelői munkásság kereteit, ő az eperjesi iskola egyik első rektora, aki aktívan bekapcsolódott a város társadalmi életébe is.

Sőt mindezek mellett nagyszabású kereskedőtevékenységet is folytatott. Nevét először 1573. május 15-én olvashatjuk az Eperjesre behozott áruk után kivetett harmincad-adók jegyzékében, majd azután évről évre ott szerepel a jegyzékben. Mindig magas adóösszegeket fizetett, ami az általa behozott és Eperjesen forgalmazott áruk nagy mennyiségéről tanúskodik. FABINUS áru-adóról az utolsó bejegyzés 1586. július 1-ről szól, 1587. január 11-én már felesége mint özvegy szerepel adófizetőként („Lucae Fabini relicta Domina Margaretha”), amiből arra következtethetünk, hogy Lucas FABINUS 1586 második felében halt meg. A kereskedést halála után felesége folytatta, aki 1591-ben halálozott el.¹⁷

¹² Uo.

¹³ Lipták i. m. 209.

¹⁴ Genersich i. m. 149.

¹⁵ Ld. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1894. III. 1096—1097.; Genersich i. m. 148. — Ez utóbbi a magyar szakirodalomban Gyalui Torda Zsigmond néven szerepel.

¹⁶ Ioannes Bocatius: Hungaridos poematum libri V. Bártfa, 1559. 190—191, 304, 306, 324, 400, 466—467. old.; Genersich i. m. 148—149.; Rezik—Matheides: Gymnasiologia. Sectio II. Caput XX. De schola Eperjensi (VI. Ružička fordításában), a 341. oldalon olvasható, hogy Lucas Fabinus fivére, Clemens, aki Lucasszal együtt iratkozott a wittenbergi egyetemre, 1564-ben lett a selmechányai iskola rektora.

¹⁷ Eperjes város harmincad-adókönyveinek Fabinusra vonatkozó tételei a következő számok alatt találhatóak Eperjes város levéltárában: 1573—1574. 5642. sz.; 1575. 5848. sz.; 1576. 5899. sz.; 1577. 6073. sz.; 1578. 6159. sz.; 1586. 6558. sz. Feleségéről: 1587. 6602.

Lucas FABINUS rektorságának értékes dokumentuma latin nyelvtankönyve, amelyet „az eperjesi iskola használatára” állított össze. Teljes címe: „*EXEMPLA DECLINATIONUM ET CONIUGATIONUM, QUAE SVNT ANIMADONATI Vtilissimis Regulis illustrata: CARMINA DIFFERENTIALIA. ITEM, BREVES ET PVERILES praeceptiones de Orthographia, edita in vsum Scholae Eperiensis, a LVCA FABINO POPRADIENSI. EPERIES, Anno M. D. LXXIII.*” (Névszó- és igeragozási példák Donatus szellemében, hasznos szabályokkal illusztrálva; különféle versek, valamint rövid, gyermeki szabályok a helyesírásról. Kiadta az eperjesi iskola használatára Lucas Fabinus Popradiensis. Eperjes, 1573.)

Eperjesi rektorunk tankönyvéről az első terjedelmesebb ismertetést HORVÁT István tette közzé 1819-ben,¹⁸ pontos bibliográfiai leírást adva a 190 oldalas könyvről.

HORVÁT is említi azt a FABINUSHoz írt epigrammát, amelyet a címlap hátlapjára nyomtattak, címe: „In libellum grammaticum D. L. Fabini, praeceptoris S. observandis epigramma” (L. Fabinus, a nagytiszteletű tanítómaster úr nyelvtankönyvecskéjébe), alatta aláírásként az M. C. rövidítés szerepel. HORVÁT megfigyelték szerint ez a monogram Matthias CHARITANUST jelenti, aki 1571-ben iratkozott a wittenbergi egyetemen, és ugyanebből az évből keletkezett, ugyancsak Wittenbergben, az epigrammát is.¹⁹

A kötet első 42 lapját foglalja el — mint említettük — annak az ajánlásnak a szövege, mellyel FABINUS könyvét Eperjes főbírájának és szenátorainak ajánlja, s amelyet keletkezése szerint szerzője 1570. december 27-én fejezett be, még Késmárkon.

A könyv címlapján a *kiadás helyéül* „Eperies” szerepel. HORVÁT szerint a könyv ezért helyi, eperjesi nyomda terméke, SZABÓ Károly is eperjesi nyomtatványként írta le a művet. Ezekből az évtizedekből azonban semmiféle eperjesi nyomdáról nem tudunk, tehát itt helyben nem nyomtathatták. A közelmúltban állapították meg a nyomdászattörténet szakemberei, hogy FABINUS könyvét Neissében, ebben a sziléziai városban Johann CREUTZIGER neissei nyomdász készítette, aki Eperjesről származott oda, de szülővárosával továbbra is fenntartotta a kapcsolatokat.²⁰

A könyv nyomtatási éve (1573) és a Charitanus-féle epigramma keletkezése (1571) közötti eltérés alapján HORVÁT úgy vélte, hogy a könyv 1573-i példánya nem az első kiadás, hanem már második, esetleg további kiadás. E véleményt átvette HÖRK József²¹ és SZABÓ Károly²² is.

A 42 oldalas ajánlólevélből, ahonnan a Lucas FABINUS-ra vonatkozó életrajzi adatok egy részét merítettük, megismerjük FABINUS társadalmi, pedagógiai és didaktikai nézeteit, tanulmányunk további részében ezt tárjuk az olvasó elé. Munkánkhoz FABINUS könyvének a budapesti Országos Széchenyi Könyvtárban található példányát használtuk, jelzete: RMK II. 131.

¹⁸ Horvát István: Eperjesi, Abrugybányai és Varasdi könyvnyomtató műhelyekről a XVI. században. Tudományos Gyűjtemény. V. kötet. Pest, 1819. 76–85. old.

¹⁹ Bartholomaeides i. m. 55. old.

²⁰ Horvát i. m. 79. old. — Borsa Gedeon: Három tévesen feltételezett XVI. századi hazai nyomda. Magyar Könyvszemle, 1965. 347. old.; Régi magyarországi nyomtatványok. Bp. 1971. App. 3.

²¹ Hörk József: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. Kassa, 1896. 38. old.

²² Szabó Károly: Régi magyar könyvtár. II. Bp. 1885. 34. old. 131. sz. — Horvát nyomán Szabó is Mathias Charitanusnak értelmezi az M. C. monogramot.

Az eperjesi iskolarektor kora társadalmát *négy rétegre*, mégpedig gazdasági, iskolai, egyházi és politikai „hierarchiá”-ra osztja, azt vallva, hogy e rétegek — feladataik sajátosságai miatt — különböznek ugyan egymástól, mégis kölcsönösen szoros szálak fűzik őket össze, egymásra utaltak és a társadalmi életben egymás nélkül nem létezhetnek. A társadalom struktúrájáról alkotott középkori elképzelésekkel ellentétben FABINUS a társadalom összetételét új szemszögből nézi, ez leginkább azokra a tapasztalatokra vezethető vissza, amelyeket külföldi országokban szerzett, ott győződhetett meg arról, hogy milyen elsőrendű fontosságú a gazdasági fejlődés a társadalom — és benne az egyén — jólétére. Az eperjesi iskolarektorság mellett folytatott intenzív kereskedő-tevékenysége is jelzi, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonított a gazdasági bázisnak a városi élet és saját egyéni élete szempontjából egyaránt.

FABINUS azonban mégis az iskolai „hierarchiát” tartja a négy közül a legfontosabbnak, mivel ez teremt kapcsolatot a többi három „hierarchia” között, amikor oktatásban-nevelésben részesíti az egyes „hierarchiák” majdani tagjait. Mert honnan származnak a becsületes gazdálkodók? Honnan kerülnek ki a megfontolt polgárok? Honnan a közügyek derék intézői? A kérdésre nyomban megadja a választ FABINUS: ezek nem nőnek a mezőn, nem az iparosok műhelyeiből kerülnek ki, nem keletkeznek önmaguktól mint a mesebeli óriások, nem faragják kövekből, nem is metszhetik ki fából: az iskolákban alakítják-formálják ki őket, mégpedig fáradságos munka árán.

Az iskolai nevelés mellett azonban fontosnak tartja rektorunk a gyermekek *családi nevelését* is, az apákat téve felelőssé azért, hogy a gyermekeket jó erkölcsökre, fegyelemre és istenfélelemre neveljék. Véleménye szerint a család az a legkisebb társadalmi egység, amely nevelést képes adni.

FABINUS ezután részletesen ismerteti a közügyeket irányító „politikai hierarchia” feladatait is, összekapcsolva ezeket ama kötelezettségekkel, melyek célja az egyházi és a politikai ügyek összehangolása. A közhivatal egyik legfőbb feladata ugyanis az, hogy védelmet nyújtson az igazságtalan erőszakoskodások ellen, megoltalmazza a gazdasági-kereskedelmi életet, az iskolát és az egyházat.

Elkeseredetten emlegeti az eperjesi iskolarektor azokat a földesurakat, akik nem gondolnak a kultúra központjaira és inkább csak saját vagyoniuk gyarapításával törődnek. Ez is oka annak, hogy ilyen szerencsétlen helyzetben van Magyarország, ahol az urak közül oly sokan nem törődnek a műveltség felvirágoztatásával.

Ezért kell a városi magisztrátusoknak nagyobb gondot fordítaniuk a fiatalok tudományos tanulmányaira. Ajánlatos mindig figyelemmel kísérni, hogy mi történik más városokban, de példát nem szabad akárhonnan venni: Tanácsos figyelmen kívül hagyni azokat a városokat, ahol — mint ezt PLATÓN mondja — a befektetések meghaladják a nyereséget, a rosszak túlsúlyban vannak a jókkal szemben, ahol az urak dorbézolnak. Nem szolgálhatnak példaképek az olyan városok, ahol rosszul gazdálkodnak, ahol rossz erkölcsök uralkodnak és lelki ismeretlenek a kiváltságosok.

Eperjes azonban — FABINUS szerint — szerencsés helyzetű, mert kiváló férfiak álltak a szenátus élén, mint például Johannes SÖLDNER és Stephanus ZIBNER, akik komoly megfontoltsággal igazgatták a várost. FABINUS nagyra értékelte Eperjes városi közrendjét, legnagyobb ékességének azonban a virágzó és rendben tartott iskolát tekintette, őszinte örömmel regisztrálva a város rendkívül bőkezű

gondoskodását az iskoláról, amely főként abban nyilvánul meg, hogy rektorait rendszeresen a wittenbergi egyetemről hívja meg.

Ő, mint a városi polgárok gyermekeinek oktatója ezért ajánlja könyvét a város főbírájának és szenátorainak.²³ Azt akarja, hogy a könyv az ifjúság számára segítség legyen az ismeretek megszerzésére irányuló nemes törekvésben. Mindezt nem a dicsőségért és nyereszkedés okából tette — hangoztatja —, kéri az illetékeseket, hogy fogadják őt szeretettel és barátsággal, hogy olyan műveket alkot-hasson, melyek megőrzik emlékét a későbbi századokra.

A pedagógus hivatása

FABINUS véleménye szerint a pedagógusok kötelessége, hogy gondoskodjanak az ifjúság neveléséről, s ez igen áldozatos, önfeláldozó munka. A gyermekeknek szükségük van arra, hogy a társadalom a legnagyobb mértékben megbecsülje őket és gondjukat viselje, ezért kell segítségükre lenni az oktatással-neveléssel. Ebből ered az *az erkölcsi parancs* a tanítók számára, hogy minden tudásukat ennek a munkának szenteljék és így szolgálják hasznosan az ifjúság előbbre-haladását.

Szerzőnk azonban hangoztatja, hogy ez a feladat csak akkor teljesíthető megfelelően, ha az iskolákban jók a tanítók. Nem elég, ha csak tanítanak, mert nevelniük is kell, ezért a tanító egyúttal *jó nevelő* is legyen. Az ilyen tanító-nevelő, azaz pedagógus — folytatja FABINUS — az ifjúság elé csak olyan, megfelelően kiválasztott műveket, tananyagokat ad, amelyek jó példát és hasznos ismereteket nyújtanak számukra. A nevelés-oktatás e magasrendű feladatai magasztossá teszik a pedagógus hivatását, amely közvetlenül szolgálja azokat a legmagasabb célokat, amelyek elérésére az ember teremtett. Éppen ezért nincs még egy olyan hivatás, amely a pedagóguséhoz lenne hasonlítható.

Bizonyos, hogy ez a hivatás nagyon nehéz — hangsúlyozza. A tanító azonban nem roskad össze a kötelezettségek terhe alatt, ha arra gondol, hogy ereinyeit és szellemi adottságait az ifjúság lelki épülésére kell felhasználnia, hiszen ezért választotta a nevelői hivatás rögös-fáradtságos útját. FABINUS maga is szentül igéri, hogy „mindhalálig” megmarad — minden nehézség ellenére — a pedagóguspályán. (A magasztos elvek és a keserű valóság között azonban — úgy látszik — akkor sem sikerült mindig harmóniát teremteni: tudjuk, hogy 1584-ben FABINUS otthagya az iskolarektorságot, hogy csakis a kereskedésnek élhessen...)

A városi tanácshoz intézett ajánlásban FABINUS igyekszik elismerést és megbecsülést szerezni a tanítónak fáradtságos munkájáért. Mint a továbbiakban saját szavaiból is kiolvasható, az emberek *a tanító munkáját akkoriban nem sokra becsülték*. Sok pedagógus az iskolát a bosszúságok legkeserűbb óceánjához hasonlította, azt állítva, hogy nincs siralmasabb és gyötrelmesebb a tanító életénél, amely nap mint nap az összezsúfolt gyermektömeg körében, fülsiketítő zaj, kiabálás, bűz és piszok közepette zajlik. FABINUS teljes mértékben igazat ad e tény-megállapításoknak, és elismeri, hogy sajnos, minden tanító saját bőrén tapasztalja mindezt. Bár olyan az iskola, mint a taposómalom — teszi hozzá azonban buzdítólag —, ez mégsem riaszthatja vissza a jó tanítókat. Noha a tanító mun-

²³ Ma már nehéz kideríteni, mikor lett Fabinus eperjesi polgár, az új polgárok névsorában? a „Receptaculum neocivium”-ban ugyanis nem szerepel. Könyve bevezetésében, a városi előljáróshoz írt ajánlásában viszont örömeinek ad kifejezést, hogy a város polgára lesz (40. old.)

kája jóval nehezebb más foglalkozásoknál, s bár a fizetése igen alacsony, de jutalma annál nagyszerűbb lesz a túlvilági életben.

FABINUS tehát leplezetlenül elismeri, hogy korában, a 16. század második felének városaiban-falvaiban nem becsülik eléggé a pedagógus tevékenységét, de az erkölcsi kötelezettségre hivatkozva mindezek ellenére elvárja tőle az állhatatos és törekvő munkát, amellyel az ifjúság nevelésének és oktatásának érdekében elviseli a sok-sok nehézséget és megnemértést. E meg nem értéssel szemben azonban a legerősebb ellenérve mégis a *pedagógus munkájának társadalmi haszna*. „Ha nem akarunk a társadalmi élet számára egyéb hasznáról is beszélni, akkor legalább azt kell megemlítenünk, hogy az emberek élete elképzelhetetlen a tudományoknak és a művészeteknek nemzedékről nemzedékre való továbbadása nélkül” — hangoztatja, kiemelve az emberi megismerés és a tapasztalatok folytonosságának fontosságát, mint a társadalom létének és előbbrehaladásának egyik jelentős feltételét.

FABINUS mélyen foglalkoztatta a *tanítók anyagi helyzete* is. Nyomatékosításképpen az ókor ismert személyiségeinek egész sorát idézi és velük is érvel, a pedagóguspálya jelentőségét bizonyítandó. De itt is sokkal hatásosabbnak tartja saját korának tapasztalatát: sok tanító fizetése annyira alacsony, hogy sokszor még megélhetésére sem elegendő, gyakran úgy tűnik, mintha a szegénység minden tanító életének örökös velejárója lenne.

Követelése hangoztatásában azonban túl messze nem mehet, nem is merészkedik eperjesi rektorunk sem: a reménytelen helyzetben levő tanítóknak ugyanis azt ajánlja, hogy törődjenek bele az egyenlőtlenségbe, mondjanak le az anyagi javak adta boldogságról, és filozófusokhoz illően, türelmesen, zúgolódás nélkül fogadják el azt: a bibliai vigaszt, hogy „akinek most kevesebb a kenyér az asztalán, annak Isten majd mérhetetlen bőkezűséggel adja jótéteményeit”; s „ha nincs teli tálunk, akkor örüljünk annak, hogy legalább teli kanalunk van”. FABINUS reményét a halálon túli életben elnyerendő jutalomba helyezi, amelytől minden földi szenvedés kárpótlását várja. Úgy véli, hogy leküzdhetetlenek azok az akadályok, amelyek a tanítók erőfeszítései előtt tornyosulnak, amikor jobb anyagi helyzetet akarnak kiharcolni maguknak. Rektorunk e meggyőződése vallásos alapállásából ered, de azért tudatosan serkent mindenkit arra, hogy még az ilyen kedvezőtlen körülmények között is ereje megfeszítésével végezze munkáját, mert a rossz tanító büntetése sem marad el, ahogy ezt a Dániel prófétától vett idézettel bizonyítja: „Aki pedig egyet a legkisebbek közül megbotránkoztat vagy megbánt az Istenről szóló rossz tanítással vagy rossz példamutatással, jobb lenne annak, ha malomkövet kötnének sovány nyakára és a tenger mélyére hajítanák”. Elítéli azokat, a lusta tanítókat, akik nem szeretik az iskolát, húzódoznak az iskolai munkától, az ilyeneket semmiféle tisztelet sem illetheti meg.

FABINUS tehát jó pedagógusokat akart látni az iskolákban és hangoztatta annak szükségességét, hogy az oktatást össze kell kapcsolni a neveléssel. Tudatában van az oktató-nevelő munka fontos és magasztos voltának, a tudományok és művészetek továbbadásának és gazdagításának hatalmas társadalmi jelentőségének. A munka magasrendű erkölcsi felfogására vall, ahogyan a tanítókat arra szólítja fel, hogy kötelességeiket lelkiismeretesen végezzék, egészen az önfeláldozás határáig.

Sok új, a kor követelte vonás van már ebben a pedagógus-képben, amelyet a tudós eperjesi iskolarektor a 16. század hetvenes éveiben felrajzolt.

Az evangélikus vallásos etika alapján építette fel FABINUS az erkölcsi nevelésre vonatkozó nézet-rendszerét, s ezért az iskolai erkölcsi nevelés céljával a *tisztelet-tudó magatartással párosult istenfélelmet tekinti*. E nevelési cél fényében élesen bírálja kora erkölcsének ziláltságát és szabadosságát, rámutatva arra az ellentmondásra, amely az erkölcsi normák és az élet gyakorlata között fennáll. Az erkölcsi bizonytalanság okait az *állandó háborús helyzetben* látja. Innen adódnak a tanügyek vezetésében mutatkozó visszásságok is, amelyek az ifjúság hihetetlen zabolátlanságához vezetnek. Mint mondja, „ebben a rosszra hajló, semmi értéket nem tisztelő korban az ifjúság verekedős és féktelen”, mindehhez járul még „sok tanuló illetlen és erkölcstelen hálátlansága”, amikor a nevelés végtelen jótéteményeiért álnoksággal fizetnek a tanítóknak. Felháborodásában eperjesi rektorunk valóságos csapásnak, rákfenének nevezi a tanító számára e zabolátlan ifjakat, de egyébként sem fukarkodik a szigorú szavakkal, amikor kora ifjúságának erkölcsi felfogásáról beszél.

E vígasztalan állapotokért a közösségek előjáróit teszi felelőssé, akik „az elállatiasodott erkölcsök és szabadossá vált fegyelem” időszakában sokszor nem is törődnek az iskolával. FABINUS tapasztalatai szerint minden országra az erkölcsök szabadossága a jellemző. Felfogásának megfelelően javulást csak az iskolai nevelés és a vallásos nevelés összekapcsolásától vár. Meggyőződése, hogy *az iskola mint közintézmény hivatott javítani az ifjúság vígasztalan erkölcsi állapotán*: ugyanebből a meggyőződéséből ered a nevelés erejébe vetett hite. Ebből a javítani akaró törekvéséből kiindulva szükségszerűen jut arra a logikus következtetésre, hogy új nevelési módszereket kell kigondolni, a régi, hasznavehetetlen módszereket pedig elvetni.

A városi iskolákban ebben a korban a javítás eszközeül szolgált a testi fenyítés, a verés, az étel-elvonás, az elzárás stb. FABINUS már látja, hogy a meg nem felelő büntetések még eldurvultabbá teszik az ifjúságot. Épp ezért az iskolák rektorait arra szólítja fel, hogy alkalmazzanak más eszközöket az erkölcsi hibák és vétkek megszüntetésére. A tanítóknak elsősorban a nevelésnél tanúsított türelmet, a tanulóknak pedig az imádságot ajánlja, hogy gondolataikat megfelelő irányba fordítsák és készségesen, tisztelettel, szófogadóan rendeljék alá magukat tanítóiknak és szüleiknek, tekintettel a szabályra: „Légy türelmes, ha bölcs és szent akarsz lenni”.

Az erkölcsi nevelés tekintetében FABINUSnál két fontos mozzanatot emelhetnénk ki. Mindenekelőtt az iskolai nevelés erejébe vetett megingathatatlan hitét, amely a közéleti tényezőkkel együttműködésben képes megjavítani az ifjúság rosszra hajló erkölcsét. Ezenkívül kiemelhetjük azt a nemes gondolatot, hogy a javulást új eszközökkel és a nevelőtevékenységben tanúsított türelemmel kell elérni.

Didaktikai nézetek

FABINUS az oktatási gyakorlat terén is új eljárásokat kívánt alkalmazni. „*Exempla declinationum et coniugationum*” című tankönyve olyan latin nyelvtan, melyet Donatus nyelvtanának mintájára dolgozott ki, s vele olyan tankönyvet akart az ifjúság kezébe adni, mely a legnagyobb mértékben megkönnyíti számára a latin nyelv tanulását. Ebben az összehasonlító módszer egyszerű formáját alkalmazta, vagyis azt a módszert, hogy *a latin nyelvet az anyanyelv alap-*

ján tanítsák. Tehát olyan módszerhez nyúlt, amely fél évszázaddal később — bár jóval tökéletesebb formában — KOMENSZKY nyelvkönyveit tette híressé.

Új vonást kell látnunk könyvének abban a didaktikai követelményében is, hogy a tanulók értelmét *ne terheljék meg túlságosan a szabályok, tételek „könyv-nélküli” emlékeztetésével*. A nyelvtani szabályokra a tanulókat a konkrét példák szemléltetése során vezessék rá.

Az eperjesi iskolában folyó oktatás kereteit FABINUS a következőképpen vázolta: „Az iskolában a fiúk zsenge lelkébe a katekizmusból csepegtessék az Isten ismeretét, ezután következzen a betűk ismertetése, a szavak ragozása és a mondatok szerkesztése, amivel jobban kitárul előttük az élet zárt ajtaja” (5. old.)

FABINUS nyelvtankönyvében az *ember mindennapi életéből konkrét példák*, az élő és élettelen természet körébe tartozó tárgyi ismeretek segítségével tárta fel tanítványai előtt az élet kapuját. Az oktatás során ezeket a példákat még további példákkal gyarapította. Ebben a könyvben tehát megtalálhatók annak az ún. oktatási „realizmus”-nak az első nyomai, amely majd a 17. században bontakozik ki, a világ való tényeit kívánva megismertetni a tanulókkal.

FABINUS tankönyve német anyanyelvű gyermekek számára készült elemi latin nyelvtan volt (Eperjes lakossága a 16. században zömében német anyanyelvű volt).

A könyv német szavak ragozásával kezdődik, mégpedig a latin nyelvtan eseteiben (N, G, D, A, V, Abl.).

A tanulóknak az egyes esetek emlékeztetésének megkönnyítése végett azt ajánlja, hogy balkezüket használják mnemotechnikai segédeszközzül: „A ragozó fiúk a nominatívust kapcsolják össze balkezüik hüvelykujjával, a genitívust a mutatóujjal, a datívust a középső ujjal, az accusatívust a gyűrűs ujjal, a vocatívust a kisujjal, az ablatívust pedig a tenyérrel” (45. old.).

Ezután következik az öt deklináció az egyes latin és német nyelvű mintákkal. Mindenegyik deklináció esetvégződéseit táblázatba foglalja össze, akárcsak DONATUS. Mindegyik deklináció végén szerepelnek a DONATUS-féle ragozási szabályok, amelyeket FABINUS a maga további szabályaival egészít ki. Az egész rész olyan példákkal fejeződik be, amelyeknél a főnevet melléknévvel együtt kell ragozni és a melléknév minden egyes esetét fokozni is kell. A melléknévvel összekapcsolt főnevek ragozásának bevésése céljából példákat ad, amelyek latinból németre fordítandók.

Végezetül német nyelven szabályokat közöl arra vonatkozólag, mikor állnak a főnevek nominatívusban, genitívusban stb. (Pl. aki valamit csinál, az nominatívusban áll: „Deus creavit coelum et terram”; akinek valamije van, az genitívusban áll: „Liber est Lucae” — „Wer etwas thut, stehet im Nominativo; Wes ein ding ist, stehet im Genitivo” stb.). A fejezetet valamennyi névragozás áttekintése zárja. A további rész a névmások ragozását közli négy deklinációban, ugyancsak latin és német nyelven. Az igeragozási mintákat szó szerint átveszi Donatustól, de ezeket kiegészíti az igealakok német jelentésével.

FABINUS nyelvtanának figyelemre méltó része a *verstani fejezet*, BOCATIUS szerint rektorunk maga is írt verseket.²⁴ A nyelvtankönyvben *Carmina differentialia* cím alatt foglalgozik a versmértékekkel és 165 hexameter segítségével szemlélteti, mi a szinkopa, apokopa, paragoga stb. A fejezet nem teljes, mivel nem szól az időmértékes verselés elméleti alapelveit, ezt FABINUS nyilván az oktatás közben előszóval maga közölte. A hexameterek készítésének illusztrálására leginkább a természet világából vette a megverselendő témákat.

Teret szentel szerzőnk tankönyvében a *helyesírásnak* is. 13 pontba foglalja össze a latin helyesírás legfontosabb szabályait, s ezeket a gyakorlathból vett, ábécésorrendbe szedett 130 példával egészíti ki, egyben közli e szavak és kifejezések német jelentését. E jegyzéket a tanulók szótárnak is felhasználhatták.

²⁴ Bocatius i. m. 191. old.

Mivel indokolja FABINUS a helyesírási szabályok elsajátításának szükségességét? Azokkal a hibákkal, amelyeket az emberek a mindennapi életben szükséges iratokban elkövetnek, de sokszor találkozott súlyos helyesírási hibákkal az iskolai vizsgákon is. A tanítónak nagy fáradságába kerül nemcsak a gyerekek, de a nagyobb fiúk vizsgáztatása is, akik téves módon azt gondolják, hogy ők már kész tudósok, holott helytelenül és hibásan írnak.

Megállapítható tehát, hogy korszerű didaktikai nézeteket hozott magával FABINUS az eperjesi iskolába. Kísérletet tett arra, hogy olyan új oktatási alapelveket alkalmazzon a nyelvtanításban, amelyek azután oly kifejezetten érvényesültek a 17. században a pedagógiai „realizmus” képviselőinek munkásságában, az olyan pedagógusok didaktikai rendszerében, mint amilyen RATKE, de mindenekelett KOMENSZKY volt.

Tanönyvünk M. Laurentius COLLINUS „*Ad studiosam iuventutem scholae Eperiensis*” című három, elégikus hangú disztichonjával fejeződik be. Ezekben COLLINUS az eperjesi iskola tanulóifjúságát buzdítja: úgy szeressék tudós rektorukat, mint édesapjukat.

Lucas FABINUSban a XVI. századi Magyarország fiatal polgárságának képviselője áll előttünk, akit áthatott az a vágy, hogy olyan új stílusú, *polgári* életet éljen, amelyet európai utazásai alatt ismert meg. Nézeteiben világosan tükröződnek a humanizmus gondolatai, ez jut kifejezésre a tudományok és művészetek szükségességének, és a társadalmi életben betöltött fontos szerepüknek hangsúlyozásában.

Tanulmányunkban csak nagyon tömör ismertetést tudtunk nyújtani e hajdanvolt, kiváló eperjesi iskolarektor társadalmi és pedagógiai nézeteiről. De talán ez a rövid összefoglalás is kellően bizonyítja, hogy FABINUST a XVI. Magyarország ama pedagógusai között tarthatjuk számon, akik munkásságukkal elősegítették városainkban a korszerű pedagógiai törekvések kibontakozását, melynek nyomán oly termékeny talajra találtak iskoláinkban a XVII. században J. A. KOMENSZKY elvei és módszerei.

Fordította Bekény Sándor